

Nordfynsk bondeliv i 1800-tallet

Uddrag af Jacob Jørgensens optegnelser fra Bederslev
ved *Helge og Jørgen Land Hansen*

Jacob Jørgensen (1844–1924) var gårdmand i Bederslev fra 1873 til 1898. Omkring 1906, da han var fratrådt en række offentlige hverv, gik han i gang med at skrive sine optegnelser, hvoraf der efterfølgende er trykt et mindre uddrag. Det blev til 140 sider, skrevet med sirlig gotisk håndskrift i et kollegiehæfte med stift omslag, en såkaldt kontrabog. De væsentligste dele af bogen var færdigskrevet inden 1. verdenskrig.

Bogen synes skrevet efter en indholdsmæssigt fast plan. Slægtens historie med danmarkshistoriske indslag føres tilbage til 1733. Særligt grundigt behandles forældrenes og Jacob Jørgensens egen historie. Det efterfølgende uddrag handler først og fremmest om hans eget liv som aktiv bonde i Bederslev i forrige århundrede. En ellers interessant beretning om hans soldatertid i Odense er derfor udeladt her.

Bogen indeholder desuden en detaljeret beskrivelse af Bederslev sogn, og den afsluttes med en kongeliste og med Jacob Jørgensens religøse overvejelser ved afslutningen af sin livsgerning.¹

Også andre optegnelser fra Jacob Jørgensens hånd vidner om hans interesse for at indsamle og systematisere topografisk og historisk stof. Dattersønnen Aksel fortæller i sine erindringer, at Jacob Jørgensen var meget politisk og danmarkshistorisk interesseret – med forkærlighed for konger, hvis hjerte bankede for bondesagen – og at han var en flittig kirkegænger.

Afskriften af Jacob Jørgensens optegnelser blev påbegyndt af hans dattersøn, vores morbror, Viggo Land, Odense. Han døde i 1986, og vi har færdiggjort arbejdet. For læselighedens skyld er retskrivning og tegnsætning moderniseret. Der er endvidere sat flere og kortere overskrifter på afsnittene, og teksten er ombrudt, så at rækkefølgen falder mere naturligt.

I 1890 havde Bederslev sogn 297 indbyggere, hvoraf 209 levede af jordbrug. Der var i 1906 14 gårde, 15 huse med jord og 9 med have. Endvidere var der kirke, skole, brugs og fattighus.

Indtil selvejkøb i 1873 hørte landsbyen ind under grevskabet Roepstorff med godserne Kjærup og Einsidelsborg (nu Egebjerggård).

I landsbyen fandt en udskiftning sted 1796, men Jacob Jørgensens gård (matr.nr. 14) blev først udflyttet 1849–51 af hans svigerfar.

Jacob Jørgensens fødegård var matr.nr. 9. Denne gård havde hans bedstefar overtaget i fæste 1828 ved et gårdbytte, hvorved matr.nr. 20 blev byttet bort. Samtidig med, at Jacob Jørgensen overdrog sin egen gård til svigersønnen 1898, købte han sin fødegård til sin eneste søn. Denne flyttede dog kort tid efter til konens fødegård i Lumby Tårup, og matr.nr. 9 gik igen slægten af hænde.

Jacob Jørgensens gård, matr.nr. 14, »Gydekær«, Bederslev 75, er stadig i slægtens eje. Den hidtidige ejer, oldebarnet Poul Bendt Jørgensen, døde i april i år.

Uddrag af JACOB JØRGENSENS OPTEGNELSER

Barndom og ungdom

Jeg er født den 3. marts 1844 i gården nr. 9 i Bederslev, den gård, som min søn nu har. Jeg var 4 år, da Den første slesvigske Krig udbrød, og 7 år, da den hørte op, og jeg synes, jeg kan huske, at soldaterne kom hjem fra krigen først i året 1851.

Da jeg var 6 år gammel, kom jeg i skole. Da jeg blev lidt ældre, skulle jeg hjælpe til at passe kreaturer. Skønt eneste barn kan jeg dog ikke betegne min barndom som overdreven behagelig, men det var vel for mig, som for andre drenge, vi måtte i marken om sommeren kl. 4 om morgenen, og mellemmaden blev ofte spist på vejen ud i marken.

Hvad klæder og penge angår samt og fornøjelse, da er der ingen sammenligning mellem før og nu. Vi havde ingen udflugter, når undtages at komme med til Odense engang imellem, kørende på et læs korn, som skulle sælges. Det var mest om vinteren. Det var en kold tur, som varede 3 timer. Det var alligevel en stor fornøjelse at måtte komme med, endskønt vi skulle ud længe før dag.

I skolen var jeg sådan jævnt godt med. Jeg synes ikke, at jeg var overmåde dygtig, men de sidste år af min skoletid havde jeg nr. 2. Jeg gik i skole fra jeg var 6 til jeg blev 14 år gammel ved lærer Kjøng, og blev konfirmeret af pastor Lorentzen i Nr. Nærrå til påske 1858. Jeg har ikke modtaget anden undervisning end den, jeg fik i almueskolen. Der var ingen folkehøjskoler i den tid, men Lumby Højskole eksisterede i den tid, og der var også mange unge karle, som besøgte eller fik undervisning der. Men jeg var der ikke, thi det kostede penge, og det var ikke fri for at gå tilbage for min fader.

*Jacob Jørgensen på besøg hos sin datter-
søn Aksel (f. 1896), da han var soldat
i København omkr. 1917.*

Mine første ungdomsår gled jævnt hen. Jeg kom tidligt til arbejde. Den vinter jeg var 15 år, måtte jeg tærsk kornet ud med plejl, det var ikke så let for sådan en dreng. Min fader var som omtalt svag, og min opdragelse og uddannelse lod altså noget tilbage at ønske. Jeg var eneste gårdmandssøn, men jeg var ikke blandt dem, der havde flest fornøjelser.

Da krigen udbrød 1864, var jeg 20 år gammel. Jeg slap altså for at komme med, men jeg synes dog, at det var stolt og ærefuldt at være med i rækken af fædrelandets forsvarere, og jeg kan godt huske, at vi unge så op til dem med beundring, som havde været med. Skønt de danske tabte krigen og måtte ligge under i den ulige kamp imod overmagten, må man lade den danske soldat, at han hævdede den danske krigerære på en smuk og tapper måde.

På en måde kan dog siges, at jeg var med i krigen, idet jeg tilligemed andre var med at holde på vognpark på Kauslunde Mark, hvor vi skulle holde parat både nat og dag til at køre med, hvad der kunne foresfalde. Den største del af arméen lå deromkring. Vi stod under en militær befalingsmand og fik vore dagpenge, 2 mark, samt hø og halm til

hestene. Vor station var på marken både nat og dag, men det var midt i juli måned. Det var en morsom og interessant tur for et ungt menneske at se fremmede egne og alt det militær af alle våbenarter.

Da jeg var 22 år gammel, kom jeg på session, men blev vist hjem til næste år. Da jeg igen mødte på session, blev jeg udskreven til dragon den 22. oktober 1867 og fik indkaldelsespas ret før jul til at møde ved 2. dragonregiments rekruttskole den 15. januar 1868.

(I det følgende fortæller JJ om sin værnepligtstid på kasernen – Provstegården – i Overgade, senere Provstegade).

Ægteskab og egen gård

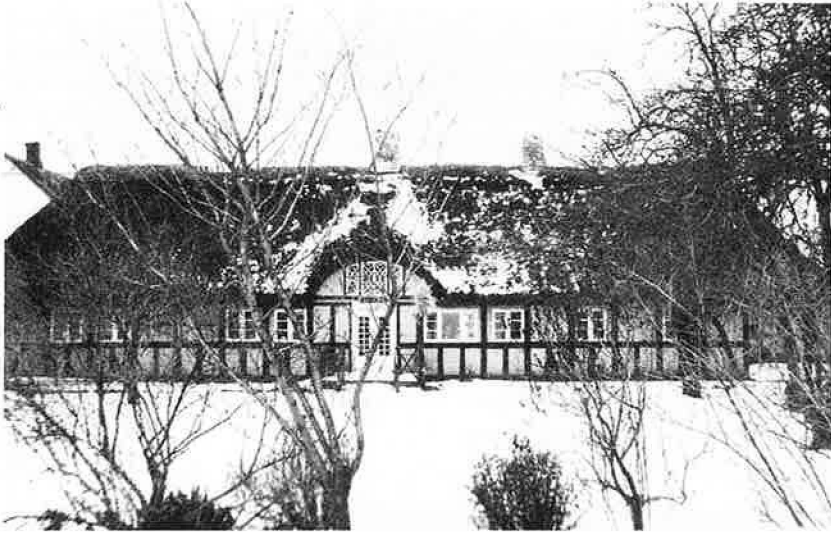
Fra den tid, jeg blev hjemsendt fra den sidste manøvre, og til 1. maj 1873 tjente jeg min stedfader, Rasmus Pedersen. Min moder var nemlig bleven gift 1868, mens jeg var soldat. Hun syntes ikke at kunne bestride gården i den tid, jeg skulle være soldat, det var jo også temmelig lang tjeneste, det meste af 2 år.

1870 om sommeren blev jeg forlovet. 1873 den 11. oktober blev min hustru og jeg ægteviede, efter at jeg i juni termin samme år havde købt gården af herskabet til en pris af 14.000 kr. foruden omkostningerne. En fjerdedel af købesummen tilligemed omkostningerne blev betalt med 3.932 kr., af hvilke jeg måtte låne nogle. Min svigermor kom på aftægt fra den tid, jeg kom i besiddelse af gården, og til 1879, da hun afgik ved døden.

Min kone og jeg vi havde nok med at klare os i begyndelsen. Indtægterne var ikke så gode den gang, som de blev senere hen. Jorden var hos de fleste dreven træet, idet landmanden havde så omtrent den største indtægt af kornsalg, men omsider gik man mere og mere over til at skaffe sig indtægt af kreatur og smørsalg. Men i begyndelsen var det halvt om halvt. Vi begyndte jo nok at fodre noget bedre, men der var ingen mejerier, og vi havde tit det uheld ikke at kunne kærne smør om vinteren, så der blev kun et lille overskud. Så solgte vi mælken i nogle år til et fællesmejeri på Uggerslev Mark, det syntes vi bedre om end at have den selv.

1882 fik vi jernbane her på Nordfyn. Nogle år efter begyndte jeg at dyrke sukkerroer, jeg begyndte med ½ td. land, men omsider udvidede jeg det til 3 td. land. Dette gav en temmelig ordentlig indtægt, men der var meget arbejde ved dem, vi havde jo lidt foderroer foruden.

1888 blev Kappendrup Andelsmejeri oprettet. Dette hjalp til at få bedre udbytte af mælkeriet, og vi kunne imellem begynde at lægge lidt penge til side. Men det varede kun få år, inden der skete en stor forandring i vor stilling. 1891, altså 3 år efter, blev min kone syg og døde i april måned.

Stuehuset til gården »Cydekær« i Bederslev, som det tog sig ud, indtil det i 1960'erne forsynedes med fast tag.

Enkemand

Fra nu af og til Bertha blev gift, havde jeg ikke så få udgifter. Min kones sygdom og begravelse kostede ca. 300 kr. Jørgen Peder blev konfirmeret samme forår, det kostede også noget. Min ældste datter, Bertha, var dengang 16½ år gammel, hun såvel som jeg mente, at det var godt for hende, at hun kom ud at lære lidt og se andre skikke. Det er ikke sådan at forstå, at hendes moder ikke kunne lære hende noget, men Bertha var jo ung, da moderen døde.

Bertha kom altså ud at lære husholdning i Hårby Mølle til nytår 1893. Der skulle gives 50 kr. for vinterhalvåret, men intet for sommeren, men ved det, at hun ikke kom derned inden nytår, slap vi med 25 kr. Vi var godt tilfreds med resultatet af det hele, der var en gensidig tilfredshed; Berthas madmoder var en flink og dygtig kone, og jeg tror at turde sige, at Bertha har været flink og villig. Bertha kom altså hjem nogle dage ind i november 1893 som en velopdraget dygtig pige, skikket til at overtage husvæsenet på egen hånd.

Her vil jeg indskyde en lille bemærkning, som kan illustrere mit daglige liv og min daglige færd i den tid. 1891, da min kone døde, var jeg 47 år. Det kunne jo nok kaldes i den kraftige alder, og for at skaffe mig nogen mere indtægt, end gården kunne give, besluttede jeg at

ville køre mælk til Kappendrup Mejeri. Ved licitationen fik jeg Kappendrupturen, hvilket jeg begyndte på den første november 1891.

Mit folkehold var dengang Mette Kirstine Sørensen, Bertha, 17 år gammel, Jørgen Peder, 15 år, og gamle Jens Jørgensen 2 dage om ugen, han var dengang 65 år gammel, og så mig selv. Jeg måtte jo selv være mælkekusk, men foruden det måtte jeg tillige udføre det sværeste arbejde selv, Jørgen Peder var lille af vækst, kun 15 år, Jens Jørgensen med de 2 dage om ugen var gammel. Der er vist mange, der har bestilt mere end mig, men man vil af det her anførte forstå, at frihed og gode dage har det kun været småt med i den tid.

1894 i november måned blev Bertha efter at have været hjemme et år gift med Bendt Jørgensen fra Allesø, efter at de havde været forlovet i 2 år. Jeg overlod dem gården i forpagtning til 1898, da de fik gården overdraget som deres ejendom.

Landbruget i 1800-tallet

Ved det 19. århundredes begyndelse stod det mådeligt til med avlsbruget. En forbedring i det daværende landbrug er mergling, som tog sin begyndelse omkring ved 1820. Denne blanding af ler med jord virkede ikke som gødning, men den tjener til at vække de slumrende kræfter i jorden, og der avledes godt korn på jorden en tid efter. Men det var jo ikke alle steder, at man merglede i den tid. Min jord var ikke merglet, da jeg fik gården. Jeg merglede ca. 4/7 af gårdens jorder.

Jeg går tilbage igen til den gamle tid. Et ordnet sædskifte hører også med til de fremskridt, som det 19. århundrede har ført med sig, hvorvel dette endnu ikke var gennemført hos bønderne. I trediverne var sædskiftet næsten overalt gennemført på de større gårde, og da det samtidig begyndte at vække opmærksomhed på bøndergårdene, kunne man i begyndelsen af halvtredserne også se kobbelfruget² på de allerfleste bøndergårde. Det var i reglen et sædskifte med 3 til 5-6 langstråede halme efter hinanden, omend man enkelte steder på de bedre gårde mere eller mindre har søgt at indskyde en bladfrugt som roer, kartofler og vel endogså ærter og vikker, holdende sig vekselbrugets teorier for øje. Det var imidlertid et stort fremskridt, at kobbelfruget blev almindeligt indført, hvorvel det er en kendsgerning, at det efterhånden bliver afløst af et mere fuldkomment sædskifte.

Men der måtte jo for manges vedkommende begyndes i det mindre, da det måtte overvejes, om driftskapital, afsætningsforhold og arbejderforholdene begunstigede forandringen, som f.eks. en planmæssig staldfodring, dyrkning af roer. Indtægten gik nu mere og mere bort fra at komme af kornsalg, og man gik over til at skaffe sig den af kreatur-

og smørsalg. Denne overgang bragte for manges vedkommende ikke så megen fordel ligestraks, men da andelsmejerierne kom igang, og senere andelsslagterierne, så hjalp det, og mest i de små landbrug. (Kappendrup Mejeri blev oprettet 1888, Odense Andelsslagteri købt af landboerne 1895). Forandringen var jo nødvendig for at vedligeholde jorden og mulig forbedre dens frugtbarhed. Dette er også i større eller mindre grad opnået ved at holde flere kreaturer og fodre alt kornet op på disse, samt ved indkøb af en mængde foderstoffer. Ajbekholderen bidrager meget til en god høavl.

Maskiner og redskaber

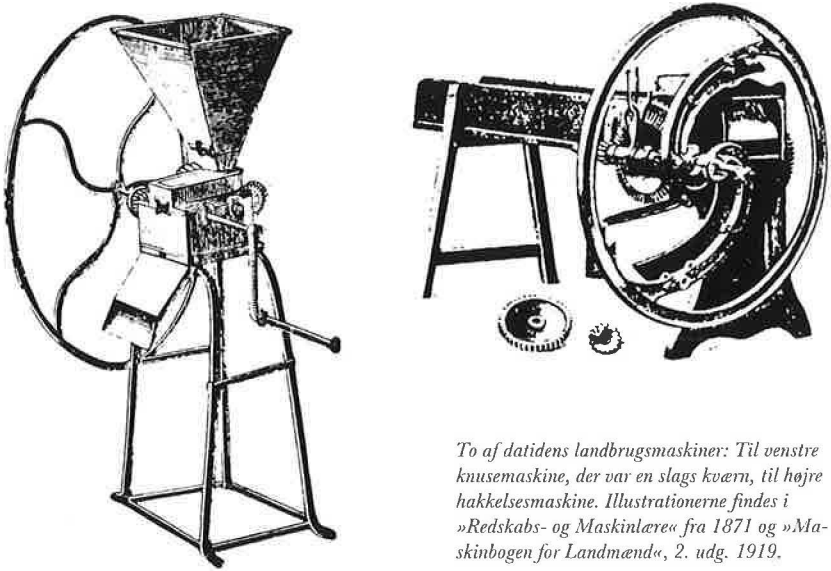
På maskinområdet var der gjort overordentlige fremskridt. I 1843 fandtes kun ganske få tærskemaskiner i Frederiksborg Amt, og slet ingen i det øvrige land. På større gårde fandtes rensemaskiner, som undertiden låntes af bønderne, eller også flere af disse slog sig sammen om at anskaffe en. Men forøvrigt rensedes dengang på det overvejende flertal af bøndergårdene og på en del af herregårdene med sold, efter at det var kastet i loen, således at avnerne, som jo ikke er så tunge som kornet, blev liggende på midten af gulvet, og kornet, som faldt længst bort, blev fejlet fri for stubbe med en kost. I sandhed en besværlig og langsom måde at rense kornet på, end med nutidens rensemaskiner, hvor man endog ikke alene har damptærskemaskiner, men også andre tærskemaskiner, der renser kornet samtidig med, at den tærsker det.

Hakkelsesmaskinen³ havde endnu kun ringe udbredelse, og på landmandsmødet i Randers 1845 udtaltes endog som tvivlsomt, om ikke den almindelige hakkelseskiste var at foretrække og bruge. Midt i 50erne fik vi hakkelsesmaskine på min fødegård.

1840 blev en såmaskine anskaffet på Hofmangave. Den svenske harve blev også ved den tid taget i brug. Nu har man foruden svenskharven sæddækker, og foruden den 8-bulsharve en let harve, som er bredere til at harve med efter radsåmaskine for at ødelægge ukrudt.⁴

Krigen 1840–50 og den deraf følgende mangel på arbejdsfolk gav anledning til, at der blev anskaffet en mængde maskiner i de fleste egne af landet, men dog især på øerne. Arbejderne mente, at disse tog brødet ud af munden på dem, og man har eksempler på, at tærskemaskinerne blev forsættigt ødelagte af arbejderne ved at lægge sten i dem og lignende. I min gård anskaffedes tærskemaskine 1870, og i min fødegård 1875.

Af andre redskaber og maskiner, som kom i 50erne, kan nævnes den

To af datidens landbrugsmaskiner: Til venstre knusemaskine, der var en slags kvæm, til højre hakkelsesmaskine. Illustrationerne findes i »Redskabs- og Maskinlære« fra 1871 og »Maskinbogen for Landmænd«, 2. udg. 1919.

skotske hesterive og knusemaskinen,⁵ slå- og mejemaskinen. Nu er mejemaskinen forbedret således, at den binder kornet sammen.

Et redskab, som ikke bør forbigås, er den forbedrede svingplov, som afløste hjulploven i trediverne. Men muldfjælene var da af træ, og først 10 år efter afløstes disse af støbte jernmuldfjæle og tildels jernstilling.⁶ Nu er der igen kommet hjul på vore plove, hvorved opnås, at de går mere bestemt i en vis dybde.

Foruden de her omtalte er radsåmaskinen og håndtærskemaskinen.

Håndredskaberne var i gamle dage klodsede og slet forarbejdede, endog til omkring ved 1840. Man kan tænke sig en spade af træ beslået med en kant af pladejern, uden mindste stål, som det var umuligt at få skarp, i modsætning til de smukke, lette amerikanske stålspader. Trægrebe og træskovle, som var klodsede og tunge at arbejde med, og klodset forarbejdede forke havde man ligeledes dengang. Her skal gøres opmærksom på, hvor mange pund unyttig vægt en arbejder måtte bære ved mange arbejder med disse klodsede redskaber.

Jordens dyrkning

Endnu et par ord om jordens dyrkning. Brakkens indførelse gik om trent hånd i hånd med et regelmæssigt sædskifte, eller med andre ord koppelbrugets gennemførelse. Dog var der en periode, en såkaldt

overgangsperiode, da man havde ophævet trevangsdriften og endnu ikke indført hverken brak eller regelmæssigt sædskifte, men dog allerede arbejdede på et forbedret sædskifte. Det vil sige, man gav jorden gentagne pløjninger til vintersæd, som man benævnedes, at man sødede til rug, som man såede efter ærter eller byg.

Helbrak bestod i 4 pløjninger, inden rugen blev sået; halvbrak var 3 pløjninger. En mands jord var som regel inddelt i 8 sædskifter og blev omtrent besået således: 1 rug eller hvede, hvor man har hvedejord, 2 byg, 3 ærter, 4 havre, 5 græs til høslæt, undertiden rajgræs til tærskning, 6 og 7 græs til aftøjring. Omsider gik man bort fra ærterne og såede blandkorn i stedet. Så blev det 4 langstråede sædarter efter hinanden. Det var rovdrift, hvorved jorden gik tilbage i frugtbarhed.

I 60erne og 70erne begyndte man at dyrke roer, men i begyndelsen var det kun småt, et stykke eller 2 af et sædskifte. Det udviklede sig imidlertid mere og mere, så at der nu besås hele sædskifter med roer. Marken blev hos flere inddelt i 7 skifter, og der blev kun halvbrakket, da jorden ved dyrkning af roer fik en god rejsning. Der var også dem, der havde inddelt i 8 å 9 sædskifter. Roerne blev sået i 2. eller 3. sædskifte. Der blev et stykke af brakjorden brugt til staldfodring, da det blev mere og mere brugt at sætte køerne på stald en tid af sommeren. Kartofler blev også lagt i noget af brakjorden eller også den letteste jord i det næstsidste sædskifte.

I min ungdom og også længere hen dyrkedes hør; men henimod slutningen af det 19. århundrede hørte det næsten op, da hørren næsten altid mislykkedes. Endnu en sædart dyrkedes her på egnen i min ungdom, og det er boghvede. Da den er nøjsom, såedes den altid på den letteste jord.

Vandaflledning, engvanding og planering

En forbedring ved landbruget, som ikke er nævnt, er vandets afledning fra lave og fugtige jorder. I 20erne begyndte man at grave brakgrøfter. Denne udgrøftning fortsattes stærkt indtil slutningen af 40erne. I 1846 begyndte man at lægge rør, hvilket var et stort fremskridt. Man begyndte temmelig almindeligt med at nedlægge rør i 3 fods dybde, enkelte endog i 2 fods. Kun på enkelte større gårde, hvor kapital og indsigt var til stede, begyndte man straks i 4 fods dybde, som senere blev temmelig almindeligt, og i den nyere tid har man endog på meget vel-drevne gårde rørlagt i 5 fods dybde og 20 alens afstand.

Engvanding er også et fremskridt på landbrugets område. Dette er et middel til at frembringe græs på engjord ved på kunstig måde at stemme vand over engjord. Jordfyldninger og jordplanering i lave ste-

der og i moser er der i vort land udført en del af i den tid, jeg kan huske, såvel som udtørring af småsøer.

Der er altså i det 19. århundrede i vort land indvundet store arealer, både til dyrkning af korn og til høavl. Foruden det foran nævnte også ved inddæmning af fladstrand. I Jylland er der sket store fremskridt af hedeopdyrkning og skovplantning.

Agerdyrkning er den sande kilde til vort lands velstand. Den er vort lands hovederhverv, og derfor er også den største del af landets bønder agerdyrkere.

Kreaturhold

Efter at jeg nu i korthed har omtalt jordens dyrkning, vil jeg gå over til at fortælle lidt om kreaturet.

I min ungdom var hestene for det meste på græs om sommeren og lå i marken om natten. Hestenes røgt og pleje var der i det hele taget ikke så meget forskel på dengang og nu, som på køernes. Fra den tid om forsommeren, som køerne kom på græs, og til hen på efteråret ved novemberstide, var de på marken både nat og dag, enten der var meget eller lidt græs, med undtagelse af at de kunne komme i hus i rigtig dårligt vejr. I bissetiden blev de bundne til nogle pæle, som var nedrammede i jorden. Der måtte de ofte stå fra ca. kl. 9 formiddag til 6 á 7 eftermiddag uden at få æde. Det vil let forstås, at i den tid kunne de ikke give megen mælk. Så snart høsten var forbi, oprandt en god tid for køerne, så længe vejret var godt, idet de da blev slåede løse og kunne gå, hvor de ville i marken.

Det var mest forårskøer i den tid. Der havdes kun én eller to køer, som kælvde om efteråret eller om vinteren for at have lidt mælk og smør til husbehov og om muligt sælge lidt smør. Forårskøerne blev fodret. Indretningen var sløj, og foderet var magert. Det var ikke så sjældent, at en eller anden ko skulle have hjælp, når den skulle rejses.

Boligerne

Fra først jeg kan huske, var de fleste både huse og gårde bindingsværk med stråtag. Væggene var enten murede med rå lersten, eller lerklinede vægge på træfletning. Disse vægge var de ældste.

De fleste steder var hovedindgangen til stuerne, fremmerset kaldet, forsynet med to halvdøre, en over- og en underdør. Denne indgang blev brugt både til stads og til daglig. Fra fremmerset kom man ind i forstuen, i hvilken pigen havde sin seng. Fra forstuen kom man ind i bryggerset, men ad en anden dør, som egentlig burde have været

nævnt først, kom man ind i sovekammeret eller sengekammeret. Køkken havdes ikke alle steder. Om vinteren kogtes og stegtes maden i de gammeldags kakkellovne, som man havde i sengekammeret, og om sommeren i en åben skorsten i forstuen. Man havde som regel ved den modsatte side gangen af disse stuer en storstue og en øverstestue, som gik igennem hele huset.

Sovekammeret var opholdsstue og spisestue for familien. Kakkellovn havdes kun i sovekammeret, af de gamle, åbne, med en stor luge til at lukke ud eller ind til ildstedet, når en gryde skulle hænges på eller tages af det stativ, som var anbragt i kakkellovnen til at dreje ud eller ind. Der var ingen rist, og der var som regel muret fod og tud.

Gulvene var for det meste af stampet ler. Dørene var af ret og slet hølvede brædder med to revler på den ene side. Dørhængsler og lukketøj var hjemmesmedet, som på ladedørene nu om stunder.

Fremmerset blev brugt til hønsehus om natten, undertiden brygger-set. Om dagen havde hønsene ingen hus. I den tid var der kun små hønsehold.

I opholdsstuen, sovekammeret eller forstuen var slået et tværstykke under bjælkerne, på hvilke var anbragt en fjæl (hylde) på hver side. Disse hylder blev brugte til at sætte madvarer og mælk på, især om vinteren, for at værne det for frost. Det kunne ikke undgås, at det tog både imod røg fra kakkellovnen og støv af, hvad der foretoges i stuen, såvel som hvad der faldt igennem de utætte lofter.

Vinduerne var små, somme steder med blyindfattede ruder. Væggene var hvidkalkede. Borde og stole var for det meste umalede. Der blev meget brugt de såkaldte simestole. Sædet, som var af svær rug-halm, var trukket på tremmer i stolen. De var forresten gode at sidde på. Sengene var alkovesenge med omhæng for. Hos somme havdes lukkede senge med luger til at lukke for om dagen.

I forårstiden, når fårene fik lam, blev det brugt, når et får havde et eller to svage lam, at tage både får og lam ind i stuen, hvor de opholdt sig både nat og dag. Det kunne man kalde at sørge godt for kreaturet, men den lugt, som blev i stuen af dette, var alt andet end behagelig.

Maden

Levemåden for 50 år siden var ikke nær sådan som nu. Vi havde det samme antal måltider om dagen, som vi har endnu, men de var ikke så lækre. Maden var måske lige så kraftig, men det var i det hele taget grovere kost. Der blev til daglig ikke spist andet brød end rugbrød, og det blev somme tider temmelig gammelt. Folk bagte jo selv. Der bagtes en 10 á 12 skæpper rugmel ad gangen. Der var dem, der bagte såle-

des til jul, at de ikke bagte igen førend til påske. Det blev noget gammelt brød, og for at det kunne holdes frisk, måtte det syres stærkt. Men det var vist ikke godt for svage maver.

Hvedebrød havdes kun til de store højtider og til gilder. I stedet for hvedebrød brugtes undertiden at bage fint brød af mel, som var soldet fra groft rugmel.

Folk havde i de tider en god indslagtning, to store, fede svin, 2 á 3 lam, en fed bede eller et fedt får og undertiden to fede får. Som følge af den store indslagtning fik man en del saltmad. Der lavedes en del finker af en del af småtteriet af de mange får. Af blodet lavedes svede.⁷ Begge dele havde de til eftermad om morgenen. Det kunne vare i ugevis, og vi længtes efter flæsket igen.

Vi fik kærnemælksvælling. Den var sur og stærk, vi fik ikke sødt i, men det gik alligevel. Smørret var heller ikke lækkert, thi der blev samlet længe på fløden, inden den blev kærnet.

Vi fik ikke så meget fersk kød den gang som nu, men hvad mælk og fløde angår, da stod det ikke så dårligt til, thi da skulle mælken ikke til mejeriet. Men der var ganske vist ikke så meget mælk dengang, en eller to kælvkøer om vinteren, det var det hele.

Kaffe blev ikke brugt meget, kun om søndagen, men ikke om morgenen. Vi fik ikke kager til kaffe, heller ikke til højtider. Men der blev bagt noget, som kaldtes krydderbrød, men det var ikke så lækkert som nutidens julekage eller alle de slags, som man har nu.

Brændevin blev der brugt mere af end nu, idet brændevinsflasken kom på bordet til mellemmaden. Kom man i byen, var det altid en snaps eller flere og undertiden også mad.

I høstens tid da spistes der om morgenen én gang. Førend der spistes davre, smørrebrød og snaps, slebes lærne. Derefter spistes davre og ellers de øvrige måltider i løbet af dagen. Om aftenen gammelt øl med brændevin i. Det gik løs med brændevin og gammelt øl i høsten. Fra mellemmaden om eftermiddagen og til aften var der tit nogle, der næsten ikke kunne bestille noget, fordi de havde drukket for meget.

Gilder

Bryllup varede i 3 dage med musik og dans alle 3 dage. Mand og kone den første dag, karl og pige den anden dag, og den 3. dag mand, kone og børn. Retterne bestod af perlegrynsvælling med smørrebrød (sød suppe af byggryn, sødet med sirup), kødsuppe med boller og peberrodkød. Mandfolkene fik brændevin og rom, kvinderne et glas vin til maden. Der var ikke sat vinflasker på bordet, opvarterne skænkede rundt med de røde drikke. Ud på aftenen blev der drukket punch, som

blev øst i glas af et stort fad (ekstrakt punch). Der blev røget hollandsk rulletobak, som forud for gildet blev skåren med en kniv.

Gildet indledes med at forhøre kokkekonen (køksen), når hun kan komme. Hun eftergår i sin hukommelse, hvor mange gilder der forestår, og når hver enkelt af dem skal være.

Barselsgilder var noget lignende, med to dages gilde.

Begravelse varede kun en dag, men samme dag var der noget, som hed afgang. Dette bestod i, at der fra det sted, hvor den afdøde havde hjemme, skulle gives en tønde godt øl (gravøl), som alle mandlige personer, både unge og gamle, kunne være med til at drikke om aftenen på begravelsesdagen. Denne skik var en uskik, og tonen ved disse sammenkomster var tit alt andet end alvorlig, lidet passende i et sørgehus.

Til bryllupper var alle gårdmændene i byen i et lag, og husmændene i den byende, hvor gildet var. Til barselsgilder var byen delt i to lag. Til begravelse var byen i lag ligesom til bryllupper. 1866 blev byen delt i to lag.

De unge folks gilder var om vinteren: 5 julegilder hvert år foruden et fastelavngilde i 2 á 3 dage, samt et pigegilde. Julegilderne såvel som fastelavngilderne holdtes på omgang i byen, og da der var 15 gårde i byen, kunne det blive hvert 3. år på et sted. Til disse gilder kom både unge og gamle, når de var ugifte. Gifte mænd kom med, når de af den, som gjorde gildet, var særligt indbudte. Det var kun konerne, som måtte blive hjemme. Traktementet ved disse gilder bestod i, at folk blev sat til bords med smørrebrød, snaps og kaffe. Musikken skulle karlene betale. Til fastelavngildet var mændene med, de gav hver en krone, et stykke flæsk og nogle æg til æggekage, som spistes til gildet. Pigegildet gav de unge piger. Der var kun de unge karle med. Der var gilde to dage.

Om sommeren var de såkaldte sommergilder. Det var således, at to karle skiftevis gav et gilde. Dette var altid hos den ene af husbonderne. Øllet fik de frit. Musikken og brændevin betalte de to karle. Mad fik de ikke til gildet, men der var en kone, som solgte hvedebrød.

Så var der St. Knuds marked i Odense, som foruden at være hestemarked og krammarked tillige var forlystelsesmarked med alskens øgl, hvilket ungdommen som regel besøgte.

Tjenestefolks løn og det daglige arbejde

Pengelønnen var i 50erne for karlenes vedkommende omkring ved 40 rigsdalere, og for pigernes omkring ved 30 rigsdalere årlig. Foruden dette fik de noget tøj. Karlen fik som regel vadmel til en frakke, lærred

til en skjorte og lærred til et par bukser, undertiden også uld til strømper. Pigen fik garn til en hvergarnskjole,⁸ lærred til særk og noget til forklæde. Hvis de stod sig godt ved husbonde og madmoder, fik de noget ud over det, som var bestemt. Både karlen og pigen havde hver et får fødet frit, og hver en halv skæppe hørfrø sået, hvilket, når der var held, især med fåret nok kunne given nogen indtægt. Tjenestedrengen fik en 4 å 5 rigsdalere for sommeren og nogle klæder og træsko.

I den tid havde folk tildels sværere arbejde at udføre, end nu. Der var hverken tærsk- eller hakkelsesmaskine hos ret mange. En del af redskaberne var klodsede og tunge.

Om sommeren var det ikke så strenge med arbejdet, men vi havde dog et arbejde, som næsten altid blev udført efter fyraften. I den tid, ja og længe efter at jeg blev mand, havde vi den meste mælk om sommeren. Vi måtte da kærne om aftenen med stampekerne, til det havde fået det meste arbejde. Så stod det til om morgenen og blev så kærnet færdig.

Når vi fik rugen ind, så begyndte tærskningen med plejl, når lejlighed gaves. Tænk jer en dag i august måned i den varme tid at blive sat på loen og tærsk med plejl, der var gerne kun en lille glug bagud, det kunne ikke andet end blive lummert. Så skulle der tærskes sæderug, så et og andet til kreaturet, og der skulle tærskes noget korn til at sælges, foruden at der også skulle bruges noget til fødekorn.

Hen på efteråret og om vinteren, når dagene blev korte, skulle der tærskes om dagen og skæres hakkelse om aftenen ved lygte, både til heste og køer. Jeg var kun 15 år, da jeg måtte tærsk kornet med.

Om foråret blev der gravet på hegn førend såtiden. Om forsommeren blev der skåren tørv til vinterbrug. Vi havde det sådan hjemme, at vi fik vore tørv ved Rasmus Nielsen i Vellinge, men arbejdede for dem i stedet for at betale dem. Jeg har undertiden arbejdet i Vellinge Mose en hel uge ad gangen.

Kvindernes arbejde var mest at karte, spinde og væve. Der blev lavet en del hjemmegjort tøj foruden en del, som blev solgt. Ulden kartede de. Der blev byttet med pigerne, og så havde de undertiden en huskone, så at der var en 5 å 6 stykker til at karte en dags tid. Ved vintertid var den bedste spindetid. Konen og pigen spandt gerne en times tid om morgenen, førend pigen skulle ud at malke. De spandt jo ellers hele dagen, såfremt der ikke kom noget i vejen. I den tid blev der ikke pudset meget op i huset.

Om efteråret blev hørren tilberedt. Der var meget ved den at gøre: Den skulle ruskes,⁹ tærskes, sættes i vand, tages op igen, bredes ud på jorden en tid, til skæven¹⁰ kunne gå af. Derefter blev den taget op, bunden i store knipper og sat i hus, til den skulle brydes.¹¹ Når dette var sket, blev det overladt til kvinderne alene at besørge det øvrige: skæt-

te,¹² hegle,¹³ spinde, væve garnet til lærred, blege det og derefter sy skjorter, særke, lagner og andet.

Telefon, telegraf og cykel

Foruden de foran nævnte fremskridt, som på mange måder er sket til fordel, lettelse, som og til hurtigere udførelse af en del beskæftigelser og virksomheder, skal nævnes telegraf og telefon, som på en nem måde har sat mennesker i hurtig forbindelse med hverandre i forretningsanliggender og forøvrigt på så mange områder.

En anden opfindelse, som spiller en betydelig rolle, er cyklen. Det kan siges, at den er et let og hurtigt befordringsmiddel og kan være til nytte for mange. Men der er vist flere, der har, om man så må sige, fortræd og unyttig bekostning af den, idet de bliver misbrugt til fornøjelser, især for ungdommen, ved at farte på lange ture, som slider både på cyklen, klæder og på pengepungen. Tjenestefolkene får en god løn, og den misunder jeg dem ikke. Men lønnen bliver ikke anvendt for manges vedkommende, som den burde: den går fra landbruget og andre steder hen. En karl og en pige kan, om de vil, tjene og spare så meget sammen, at de kan skaffe sig et hjem og blive om ikke helt uafhængige, så nogenlunde herre på deres eget.

Jeg kan i denne sammenhæng ikke lade være at nævne den overdådighed og flothed, som er til stede hos mange husbønder nuomstunder. Den gode gammeldags flid og nøjsomhed går mere og mere over styr.

I sognerådet

For yderligere at fortælle mit levnedsløb, vil jeg gå tilbage til 1883, da jeg kom i sognerådet første gang, valgt af den almindelige vælgerklasse.¹⁴ Funktionstiden er som bekendt 6 år, de sidste 3 år var jeg formand. Der var vel andre i sognerådet, som ligeså godt kunne have været det, men jeg blev det nu. Det var en bestilling, som krævede megen tid og arbejde. Jeg havde i de år kun en ung karl eller unge karle, så jeg ofte måtte arbejde halve nætter eller mere med sognerådets sager, og alligevel arbejde med mit eget om dagen.

Jeg skal ikke her komme ind på at fortælle alt, hvad der angik sognerådet, det ville blive for vidtløftigt. Dog vil jeg nævne enkelte ting. 1886 blev Bederslev Kirke næsten helt ombygget, ved hvilket sognerådet måtte foranstalte håndlangerarbejdet udført. 1887 blev der begyndt med, at vejenes vedligeholdelse og grundforbedring blev udført ved at købe vejmateriale, slæde sten og grus, hvilket blev udliciteret til dem, som ville påtage sig arbejdet. Denne forandring, som forøvrigt

var nødvendig, medførte ikke så lidt skriveri for sognerådsformanden. I forvejen var det sådan, at gårdmændene ved deres karle lod vejgrøfterne opkaste, hvor vejen skulle grundforbedres, og i forening påkørte gruset. Husmændene kastede og pålæssede det. En del af vejen i Vellinge Mose blev rettet og flyttet, og en bro ombygget sammesteds.

1898 kom jeg atter i sognerådet, valgt af de højstbeskattede i november 1897. 1899 i november blev jeg igen formand og var det i 4 år og 2 måneder, nemlig til min funktionstid var udløben den 31. december 1903.

I den sidste periode af min funktionstid fik vi den ny skolelov 1899, hvilket medførte en del skriveri for formanden, navnlig da der opstod strid imellem lærerne om offer og accidenser¹⁵ i Roerslev, den del af byen, som hører til Bederslev skoledistrikt. Denne sag blev ved lærer Teisens aparte optræden forhalet således, at den blev behandlet i 11 sognerådsmøder, men det varede også i årevis, den strid imellem ham og lærer Watson. Foruden dette opstod der en strid imellem pastor Mørch og lærer Teisen, hvilken sognerådet også blev berørt af.

To politisager har været ført i min formandstid. En i den første periode. Sognerådet blev angreben af Anders Jensen, Ringe Mark, fordi han ikke var optaget på folketingsvalglisten. Han fordrede en stor mulkt daglig af sognerådet, for hvilken vi dog slap fri, men han kom på valglisten. Anders Jensen var da kun gårdbestyrer ved sin fader. Den anden sag var med husmand Niels Jørgensen, Ringe Mark, over en kubikfavn vejsten, som ikke kunne stå mål ved afsyningen.

Foruden det anførte af offentlige hverv har jeg været vandsynsmand i 3 år, skolekommissionsmedlem i 3 år, formand for Nr. Nærrå-Bederslev Sygekasse i 13 år, nemlig 1877–79 og senere 1894–1903. Sygekassen blev statsanerkendt i min formandstid. I flere år har jeg været revisor i Kappendrup Andelsmejeri.

Dette er så nogenlunde de offentlige og private hverv, som jeg har haft, skønt jeg foruden det foranførte kan nævne, at jeg i 3 år har været formand for Den demokratiske Forening i valgkredsen. I denne min funktionstid havde jeg fornøjelsen at komme til Venstres delegeretmøde i København 1890. Dernæst har jeg været formand for Kappendrup Forsamlingshus i et år. – Dette fortæller jeg ikke for at prale med, hvad jeg har haft med at gøre; der var vel andre, der kunne være lige så kvalificerede dertil, som jeg, og måske bedre, men det faldt nu i min lod.

Børnene

Da min kone døde, var mine børn i følgende alder: Bertha Kirstine Jørgensen 16½, Jørgen Peder Jørgensen 14, Nielsine Marie Jørgensen 12

år. Jeg holdt så gård med dem i 3½ år, til Bertha blev gift 1894. Jørgen Peder blev konfirmeret det forår, som moderen døde.

Nielsine gik i skole 2½ år efter, hun blev konfirmeret Mikkelsdag 1893. Så var hun fri for skolen til februar 1894, til hvilken tid hun så begyndte at gå i Otterup Realskole for at læse til præliminæreksamen. Eksamenen tog hun i juni 1897 på Københavns Universitet med karakter mg. Hvad det kostede, både læsning og eksamenen, har jeg ikke holdt så regning med. Frit ophold, klæder, bøger, lommepege, rejsepenge, skolepenge og eksamen i København vil jeg anslå det til mindst 1200 kr.

Jørgen Peder kom på Særslev Højskole til november 1894 og var der til april. Dette kursus regner jeg til 200 kr. Fra 1. april 1895 til 1. februar 1898 tjente han gårdmand Rasmus Pedersen i Lumby, hvorefter han kom tilbage og fik gården nr. 9 i Bederslev tilskødet, efter at jeg havde købt den af min stedfader – dette er min fødegård.

På aftægt

Dengang min søn modtog gården oppe i byen, var jeg meget deroppe, thi der tiltrængte arbejde, idet der var en del forsømt i gården ude og inde. Siden har jeg mest været hjemme og arbejdet med et og andet. Jeg har udført noget huggearbejde, f.eks. hjulbøre og et og andet reparationsarbejde, klinet og kalket, tækket imellem som medhjælper, ligesom også taget del i det daglige arbejde og kreaturpasning. Der er forskel på at arbejde; jeg slider ikke, og det kan jeg heller ikke tåle nu, skønt jeg er sund og frisk, men jeg får åndenød, når jeg anstrenger mig.

Jeg vil opkaste et spørgsmål. Hvorfor har Gud givet os kræfter og helbred, evner, både legemlig og åndelig? Er det for at vi ikke skal bruge det, er det for at vi rolig skal se på, at vor svagere og mindre broder anstrenger sig til det yderste, uden at række ham en hjælpende hånd, selv om ingen kan sige, du skal? Nej og atter nej. Enhver af os har et ansvar over for Gud, hvorledes han bruger eller ikke bruger de gaver, som er betroet ham. Det kommer ikke så meget an på, hvad et menneske kan, som hvad et menneske vil. Et menneske med små evner kan ikke udrette store ting, det forlanges heller ikke. Men et menneske med gode evner, både åndelig og legemlig, har ikke lov til at lade være med at bruge disse.

Lad os engang se, hvad tid der spildes blot ved at sove eller drive en time bort hver dag. Det bliver i et år en måned, der går tabt, i 12 år 12 måneder og i 36 år 3 år. Jeg har sat 36 år, som kan regnes til et menneskes bedste og kraftigste virketid.

Vi er ikke sat her i verden for at gøre os livet behageligt alene. Vi skal, når vi besidder ungdom og styrke, bruge disse gaver både til vort eget og til andres bedste. Der er et ord, som hedder anstrengelse, det er et stygt ord i visse folks øren. Derimod er der noget, der hedder mangelighed, det er så meget behageligt, men det skal man vogte sig for, thi det kan let gå over til at blive dovenskab. Vi må heller ikke i alderdommen ødsle tiden bort; kan man ikke det svære arbejde, så er der alligevel altid noget, man kan gøre gavn med. Til morgenbønnen kunne passende føjes følgende lille vers:

Jeg atter da i Jesu navn
 Min gerning vil begynde.
 Hjælp Gud mig til at virke gavn,
 Mod ingen mig forsynde.
 O, hjælp mig, Gud, at denne dag
 Må bruges dig til velbehag,
 At du derved kan takkes.

Noter

1. En fuldstændig udgave af Jacob Jørgensens optegnelser er under forberedelse i samarbejde med Lokalhistorisk Arkiv for Otterup Kommune.
2. *Kobbelbruget*: sædskifteform, hvor der skiftedes mellem korn i en årrække, græsafrøder nogle år og evt. et års brak.
3. *Hakkelse*: småskåret strå til kreaturfoder.
4. *Svenskharve*: tung harve til brakmarken og dybere løsning af jorden om foråret. *Buller*: de træ- eller jernstykker, som harvens tænder sidder på. *Sæddækker*: harve, der dækker udsæden med jord.
5. *Knusemaskine*: en slags kværn.
6. *Jernstilling*: indretning foran på ploven, hvortil trækket er fastgjort, og hvorved furebredde og dybde kan indstilles.
7. *Søede*: ret, tilberedt af blod, kogt sammen med gryn og/eller stegt på panden.
8. *Høergarn*: stof med islæt af uldgarn og trend af hør, tvist eller blålgarn.
9. *Ruskes*: rykkes op med rod ved høst.
10. *Skæve*: stumper af hørstænglernes træagtige dele, affald ved hørfremstillingen.
11. *Bydes*: brækkes, knækkes.
12. *Skætte*: befri høren for skæven ved hjælp af et redskab, der betegnedes skætte.
13. *Høgle*: »kæmme« hørren på en hørnøgle, en træplade med en mængde lange ståltænder, så affaldshørren renses fra og stænglerne spaltes fint.
14. *Vælgerklasse*: Den første landkommunale valgordning, som i hovedsagen gjaldt fra 1855 til 1908, delte vælgerne i to klasser: den almindelige for alle skatteydere (der valgte den mindre »halvdel« af rådets ulige antal medlemmer) og én for den femtedel, der havde betalt mest i skat (som valgte den større »halvdel«).
15. *Accidenser*: biindtægter.